

*Ярема О. Б.,**доцент кафедри англійської філології
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

КРОСДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ ЯВИЩА АЛЮЗІЇ

Анотація. Статтю присвячено виявленню основних характеристик явища алюзії з позиції літературознавства, лінгвокультурології та лінгвостилістики. Алюзія, як мультидисциплінарний об'єкт дослідження, може трактуватись як елемент інтертекстуальності, лінгвокультурний код чи стилістичний прийом. Основною рисою алюзії разом з її функціональною навантаженістю є створення додаткового глибинного змісту, який потребує правильного декодування.

Ключові слова: алюзія, вертикальний контекст, референція, інтертекст.

Постановка проблеми. Характеризуючи будь-яке мовне явище, неможливо обмежитися його дослідженням лише в межах однієї науки. Комплексне обґрунтування принципів функціонування алюзії, дослідження її ознак часто спрямовує дослідника до залучення суміжних дисциплін. Вибір міждисциплінарного інтегративного інструментарію залежить насамперед від напрямку дослідження.

Алюзію активно використовували британські письменники, ще із XVII ст., але лише у XX ст. це явище отримує наукове тлумачення, починаючи з пошуку дефініції й закінчуючи відмінностями із суміжними явищами референції. Характерна риса неолінгвістики – це також залучення до мовознавства таких дисциплін, як літературознавство, культурологія, психологія та інших. Алюзія, зі свого боку, як складний конструкт, який вміщує семантичну, стилістичну, прагматичну сторони, доступний для вивчення у варіативних площинах. Завдяки цим властивостям алюзія в новітніх дослідженнях часто стає об'єктом суміжних дисциплін. Крім того, підхід кожного дослідника до явища алюзії характеризується різним спрямуванням. Усе зазначене вище зумовлює необхідність перегляду та узагальнення попередніх досліджень явища алюзивності у філологічному аспекті, що й формує мету нашого дослідження.

Алюзія і література. Міжтекстовий зв'язок і референції, що виражаються у формі алюзій, найчастіше знаходять відображення в текстах літератури. Мимовільно чи цілеспрямовано в нових текстах інкорпорується елементи попередніх творів, міфів або біблійних сюжетів. Підключеність автора до літературного простору або певної його частини віддзеркалюється в поезії письменника з метою вираження нерозривності його зв'язку з літературним процесом і культурним досвідом. За І.П. Льїним, це так звана реакція на попередні тексти [1, с. 206]. Навіть будучи унікальними у своїй авторській манері письма, літературні митці активно залучають алюзивні елементи. Підтвердженням цього є тексти британських модерністів, зокрема Дж. Джойса, В.Б. Сйтса, Т.С. Еліота, В. Овена й інших.

Традиційно у філологічних колах алюзію в літературознавчому аспекті трактують як: прояв літературної традиції [2, с. 8]; витримка з претексту без посилання на автора [3, с. 110]; коротке, відокремлене посилання на первинний текст, який асоціюється з впізнаним автором [4, с. 525]; літературний акт

посилання на будь-який попередній текстуальний референт [5, с. 187]; як компонент філологічного вертикального контексту [6, с. 33]; літературний прийом для одночасної активації двох текстів [7, с. 108]; відкрите або приховане посилання на інший упізнаний твір [8, с. 290].

Часто в наукових працях учених можна натрапити й на термін «літературна алюзія» (З. Бен-Поро, К. Перрі, О.М. Дронова, Г. Мацачек), який відносять до референцій, що трапляються в літературних творах або посилаються лише на текстовий матеріал. Вважаємо доцільним таке визначення трактувати у вузькому плані як один із видів алюзії, оскільки не всі вони є літературними.

Літературні алюзії – це посилання на претексти художньо-літературного спрямування. Тут автор зазначає, що джерело їх походження може виявитися доступним не кожному члену культурної та мовної спільноти. Нелітературні алюзії, за В. Ірвіном, посилаються на факти, явища, об'єкти, що не належать до літературного надбання [9, с. 289]. Натомість на позначення посилань лише на текстовий / словесний матеріал доцільніше використовувати термін «текстова алюзія» як словесний натяк на відомий адресату твір, тобто на вихідний текст [3, с. 81].

У сучасних філологічних дослідженнях джерельна база алюзій значно розширилася, починаючи від тематичної специфіки алюзій і закінчуючи часовою співвіднесеністю денотатів. Значною мірою це не лише класичні, а й сучасні сюжети, герої та події [10, с. 17]. Узагальнювально про явище алюзії в цьому плані висловився Е. Майнер, трактуючи алюзію як умисне включення впізнаних елементів з інших джерел – попередніх або сучасних, текстових чи екстратекстових. Метою залучення алюзії може бути вираження авторського знання про літературну й культурну дійсність, звернення до спільного з читачем досвіду або збагачення тексту подальшим значенням [11, с. 38–39].

Досліджуючи алюзію, теоретики літературознавства залучають до розгляду питання інтенцій автора, асоціативних зв'язків між текстами або референтами, проблематику інтерпретаційного аналізу та ступеня вираження алюзії. Суперечки, викликані полярністю поглядів науковців щодо ознак інтенційності алюзії та її «відкритості» в тексті, позначаються на розмаїтті дефініцій цього явища. Проте саме ознака інтенцій автора при вживанні алюзій у літературних текстах – одна з ключових характеристик її ідентифікації. Деякі судження, однак, може викликати той факт, що не завжди автор має намір здійснити натяк на певний об'єкт, подію чи текст, а читач натомість розпізнає «неіснуючу» алюзію.

Отже, широке тлумачення алюзії в літературознавстві, що виникає внаслідок виокремлення різними дослідниками основних ознак цього явища, усе ж зводиться до того, що алюзія повинна володіти інтенційністю, зворотним зв'язком і спрямованістю. Корелюючи із соціально-історичним контекстом і культурним досвідом, алюзія функціонує як закодоване

повідомлення. Розгляд цієї властивості спирається на лінгвокультурний напрям трактування, який розглядатимемо далі.

Алюзія і лінгвокультурологія. Образне мислення національної спільноти, її менталітет й етномовна специфіка фіксуються в культурних кодах. Ці коди вважаються вторинними знаковими системами і в сукупності формують картину світу певної спільноти. Алюзія, будучи елементом цієї системи як компресована одиниця, що містить відомості про досвід минулих століть, є вербальним утіленням культурних надбань й одним зі способів передачі культурних кодів, вираженням етномовної семантики. При декодуванні алюзії в новому тексті читач повинен звертати увагу не лише на походження алюзії та джерело її претексту, а й на пов'язану з ним культурну дійсність.

Як об'єкт лінгвокультурологічного дослідження, алюзія пов'язана з такими поняттями, як прецедентні тексти, фонові знання і лінгвокультурний код. Н.Ю. Новохачова справедливо зазначає, що в алюзії завжди відображається загальнокультурний компонент – спільність культур адресанта й адресата, кожен із яких являє собою особистість, котра формується в умовах тієї культурної парадигми, яка функціонує в цьому суспільстві [12, с. 12]. Фонові знання, як основа для дешифрування алюзії, повинні бути спільними для автора та читача, а володіти ними вони мають ще до моменту комунікації [13, с. 84], тобто до моменту аналізу читачем тексту й, зокрема, алюзії.

Фоновими знаннями, за визначенням, називають сукупність знань, що охоплює соціальну, історичну, культурну інформацію, яка існує поза понятійним значенням слова [14, с. 25].

Н.С. Валгіна констатує, що фонові знання можна класифікувати на основі їх змісту, тобто автор виокремлює життєвські, донаукові, наукові та літературно-художні знання. У тексті наявні елементи, які слугують своєрідними транспонентами цих фонових знань і реалій, виражаються у вигляді прецедентних текстів, що представлені в авторському тексті як ремінісценції [15, с. 7–8]. Відповідно, якщо розглядати ремінісценції в широкому значенні, то до цього поняття входять і досліджувані нами алюзії.

Прецеденти загалом, які поділяються на прецедентні феномени, а далі – на тексти, висловлювання й імена, є взірцем, стереотипом або моделлю для актуалізації типового змісту, зафіксованого в цій моделі, а також притаманного певній лінгвокультурній спільноті [16, с. 145]. Алюзії, які основані на прецедентах, як результат, відображають ціннісні орієнтації культурної спільноти або певної нації. Вони можуть бути вербалізовані та передаватися за допомогою прецедентних імен або висловлювань, і невербалізовані – ґрунтуватися на прецедентних ситуаціях і текстах.

Прирозгляді алюзії як закодованої лінгвістичної одиниці вагомим є визначення кількості елементів алюзивної одиниці. Оскільки одиниця лінгвокультурного коду може складатись з будь-якої кількості слів, то ця ознака переноситься й на алюзію. Проте вербалізована алюзивна одиниця будь-якої довжини може втілювати лише одну одиницю культурного коду, тобто образу [17, с. 494]. На синтаксичному рівні денотатами алюзії є прецедентні тексти, а на лексичному – прецедентні імена, хронотопи, концепти – як універсальні, так і національно-культурні [18, с. 102].

Із цього випливає, що алюзія, як культурологічна одиниця, ґрунтується на прецедентних текстах і містить певний код. Цей кодовий елемент – своєрідний ключ до розпізнавання стерео-

типної моделі або еталона, до якого відсилає алюзія. Водночас розпізнавання алюзивного коду неможливе без залучення фонових знань читача, відомості й «хрестоматійності» прецедентних текстів, які є основою для функціонування алюзії в новому середовищі. Компресуючи в деякому висловлюванні чи імені прецедентну ситуацію, відому певній спільноті, алюзія, подібно до вершини айсберга, вважається відправною експлікованою точкою культурного прецеденту. Завдяки цьому коду алюзія виступає як прихований натяк, оскільки вся повнота змісту прихована у вихідному тексті чи висловлюванні, а також модифікована в новому прагматичному контексті.

Алюзія і стилістика. Стилiстична спрямованість у дослідженні алюзії часто виходить на перший план у межах лінгвістичних напрацювань багатьох дослідників. У словниках лінгвістичних і літературознавчих термінів фігурує визначення алюзії саме як стилістичного прийому зображення мови.

Алюзія в стилістичній конвергенції виступає тропічним стилістичним прийомом із високим експресивним потенціалом. Максимальний ефект експресивності проявляється при поєднанні з іншими засобами мовної виразності, зокрема порівнянням, гіперболою, метафорою, метонімією, паронімією, паронімами, порівнянням, грою слів, каламбуром тощо, у яких вона знаходить своє вираження, утворюючи так звані «поетичні формули» [18, с. 102].

Середовищем удалого функціонування алюзії, як стилістичного прийому з повнотою використання всього арсеналу стилістичних засобів, є художня література як мова, що вирізняється з-поміж інших стилів експресивністю та поетичністю. За І.С. Христенко, алюзія – це фігура референційного типу, денотатами якої є дві ситуації – референта, що виражена на поверхні тексту, і ситуація, яка мається на увазі й ґрунтується на фонових знаннях читача [19]. Цілеспрямоване використання певного елемента попереднього тексту у вигляді прихованого або явного натяку, згадки задля виклику відповідних асоціацій, направлених на виявлення зв'язку двох контекстів, веде як до збагачення змісту нового тексту, так і до зміни об'єму значень самої алюзії [20, с. 28].

Окрім поєднання двох текстових реалій, за допомогою алюзивних референцій відбувається також посилення емоційного плану вираження тексту. З одного боку, перебуваючи в текстовому просторі, алюзія увиразнює естетико-художній складник тексту, з іншого – у композиції зі стилістичними фігурами збільшується й відсоток ефективності та ідентифікації власне самої алюзії. Функціонування алюзії, на переконання О. М. Дронової, окрім збільшення інтертекстуальної щільності тексту, провокує створення в читачів візуальних і чуттєвих образів, пов'язаних із предметно-логічним змістом. Прийоми вивчення таких образів входять у завдання лінгвостилістики й вивчення особливостей стилю письменників і функціональних стилів загалом [21, с. 10].

Іншими словами, стилістичні функції алюзії полягають у тому, що вона допомагає автору виразити своє ставлення до світу за допомогою зіставлення двох або декількох реальностей чи текстів (текстових систем) [18, с. 102]. Зважаючи на подані визначення та твердження М.І. Кіосе, алюзія – одночасно стилістичний прийом і його результат. Стилiстичний прийом алюзії (натяк, непряма вказівка) дуже розповсюджений і відіграє велику роль у створенні збагачених образами текстів різних жанрів, сприяючи підвищенню їх емоційно-оцінного змісту [10, с. 19].

Тому з позиції лінгвостилістики алюзія виступає засобом збагачення емоційно-естетичної сторони тексту. Стилістичної вагомості алюзії додає також її співвіднесеність з іншими тропами, у кореляції з якими алюзія досягає найвищого піку експресивного потенціалу.

Висновки і перспективи подальших пошуків. Теоретичні передумови дослідження алюзії неможливі без розгляду цього явища в межах інтертекстуальності й інтердисциплінарності. Вибудувавши власний критичний погляд на доволі дискусійне явище алюзії та аналітично проаналізувавши основні концепції з галузей літературознавства, стилістики та лінгвокультурології, можна зазначити, що асоціативне поле, яке приховане за алюзивним украленням, розширює прагматичні межі нового контексту, а сама алюзія постає як складне подвійне інтертекстуальне утворення відносно прецедентного тексту й претексту. Перспективами ж подальших розвідок може слугувати дослідження одного з аспектів алюзії у різножанрових текстах.

Література:

- Ильин И.П. Стилистика интертекстуальности. Теоретические аспекты. Проблемы современной стилистики. М.: [б. и.], 1989. С. 186–207.
- Brower R.A. Alexander Pope. The poetry of Allusion. Oxford, 1959. 368 p.
- Москвин В.П. Интертекстуальность: понятийный аппарат. Фигуры, жанры, стили. 2-е изд.. М.: Книж. дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 168 с.
- Machacek G. Allusion PMLA. Vol. 122. No. 2, Mar. 2007. P. 522–536.
- Galperin I.R. Stylistics Moscow: Higher school Publishing House, 1977. 372 p.
- Машкова Л.А. Аллюзивность как категория вертикального контекста Вестник Московского университета. Серия 9 «Филология». 1989. № 2. С. 25–33.
- Ben-Porat Z. The Poetics of Literary Allusion PTL: A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature. 1976. P. 105–128.
- Perri C. Knowing and Playing: The Literary Text and the Trope Allusion. American Imago. Vol. 41. 1984. P. 117–128.
- Irwin W. What is an Allusion? The Journal of Aesthetics and Art Criticism. 2001. Vol. 59, Issue 3. P. 287–297. DOI: 10.1111/1540-6245.00026.
- Киосе М.И. Лингво-когнитивные аспекты аллюзии: на материале заголовков английских и русских журнальных статей: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. М., 2002. 281 с.
- Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics / eds. A. Preminger and T.V.F. Brogan. Princeton, 1993. P. 38–40.
- Новохацева Н.Ю. Стилистический прием литературной аллюзии в газетно-публицистическом дискурсе конца XX – начала XXI веков: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 М.: Изд-во РГБ, 2006. 31 с.
- Томахин Г.Д. Фоновые знания как основной предмет лингвострановедения. Иностранные языки в школе. № 4. 1980. С. 84–89.
- Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. М., 1979. 320 с.
- Валгина Н.С. Теория текста. М.: Логос, 2003. 280 с.
- Гудков Д.Б. Прецедентные феномены в текстах политического дискурса. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования учеб. пособие. М.: Изд-во МГУ, 2003. С. 141–161.
- Папшева А.В. Применение категории «код» в лингвокультурологии. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. № 3 (2). Самара, 2010. С. 492–494.
- Александрова И.Б. Стилистические функции и лингвистические механизмы аллюзии и реминисценции в поэзии постмодернизма. URL: http://www.philol.msu.ru/~rlc2010/abstracts/rlc2010_abstracts_sec03.pdf.
- Христенко И.С. К истории термина «аллюзия». Вестник МГУ. Серия 9 «Филология». 1992. № 4. С. 38–44.
- Потылицына И.Г. Дискурсивный аспект аллюзивной интертекстуальности английского эссе: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. М., 2005. 213 с.
- Дронова Е.М. Стилистический прием аллюзии в свете теории интертекстуальности (На материале языка англо-ирландской драмы первой половины XX века) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Воронеж, 2006. 19 с.

Ярема О. Б. Кроссдисциплинарность явления аллюзии

Аннотация. Статья посвящена выявлению основных характеристик явления аллюзии с позиции литературоведения, лингвокультурологии и лингвостилістики. Аллюзия как мультидисциплинарный объект исследования может трактоваться как элемент интертекстуальности, лингвокультурный код или стилистический прием. Основной чертой аллюзии вместе с ее функциональной нагрузкой является создание дополнительного глубинного содержания, которое требует правильного декодирования.

Ключевые слова: аллюзия, вертикальный контекст, референция, интертекст.

Yarema O. Cross-disciplinary character of allusion

Summary. The article is devoted to the identification of the main characteristics of the phenomenon of allusion from the standpoint of literary criticism, linguistic culture and linguistic stylistics. Allusion as a multidisciplinary research object can be interpreted as an element of intertextuality, a linguistic-cultural code or a stylistic method. The main feature of the allusion, together with its functional load, is the creation of the content additional depth that needs to be properly decoded.

Key words: allusion, vertical context, reference, intertext.